

6. Europe in transition: Paving the way to a green economy through eco-innovation' Annual Report 2012 [Електронний ресурс]. — Режим доступу [http://www.ecoinnovation.eu/images/stories/Reports/EIO\\_Annual\\_Report\\_2012.pdf](http://www.ecoinnovation.eu/images/stories/Reports/EIO_Annual_Report_2012.pdf)
7. Global Innovation Quotient [Електронний ресурс]. — Режим доступу <http://www.bloomberg.com/slideshow/2014-01-22/30-most-innovative-countries.html#slide32>
8. KEI and KI Indexes (KAM 2012) // The World [Електронний ресурс]. — Режим доступу <http://info.worldbank.org/etools/kam2/KAM-page5.asp>
9. The Global Competitiveness Report 2013–2014 [Електронний ресурс]. — Режим доступу <http://www.weforum.org/issues/global-competitiveness>
10. The Global Innovation Index 2013. The Local Dynamics of Innovation. INSEAD [Електронний ресурс]. — Режим доступу <http://www.globalinnovationindex.org/content.aspx?page=gii-full-report-2013>
11. World Competitiveness Center (WCC) [Електронний ресурс]. — Режим доступу <http://www.imd.org/wcc/news-wcy-ranking/>
12. World Economic Forum. The Reshaping of the World: Consequences for Society, Politics and Business [Електронний ресурс]. — Режим доступу <http://www3.weforum.org>
13. World Intellectual Property Indicators 2012 [Електронний ресурс]. — Режим доступу <http://www.wipo.int/ipstats/en/>

Стаття надійшла до редакції 14.03.2014

УДК 339.9:334

**Хапатнюковський М. М.,**  
аспірант кафедри міжнародної економіки  
Київського національного торговельно-  
економічного університету,  
[hapatnyukovsky@gmail.com](mailto:hapatnyukovsky@gmail.com)

### **ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНИЙ ВИМІР ГЛОБАЛЬНИХ ДИСБАЛАНСІВ**

**Анотація.** Виявлено вплив торгових дисбалансів на посилення кризових явищ у світовій економіці. Досліджено обсяги і геопросторову структуру глобальних торгових дисбалансів. Визначено пропозиції щодо мінімізації загроз макроекономічної стабільності країн світової спільноти через наднаціональні механізми протидії асиметрії міжнародних торговельних зв'язків.

**Ключові слова:** глобальні дисбаланси, торговельні дисбаланси, глобалізація, макроекономічне регулювання.

**Постановка проблеми.** Макроекономічні проблеми, які в умовах світових рецесійних процесів торкнулися більшості країн світової спільноти, є стійкими і відтворюються на циклічній основі. Одним із чинників, що поглиблює синхронізацію кризових явищ є феномен світових дисбалансів. Зокрема це стосується дисбалансу міжнародної торгівлі, дисбалансу заощаджень, дисбаланс бюджетів. Глибокі за своїми масштабами та довгострокові за терміном формування та прояву дисбаланси в світовій торговельній та фінансовій системі здійснюють свій деструктивний вплив на стабільність розвитку економік країн. Цей вплив для багатьох учасників міжнародних торговельних зв'язків, як показує досвід сучасної світової рецесії, є настільки руйнівним, що країни поступово втрачають можливість ефективно

впливати на передбачувану динаміку обмінного курсу національних валют, стан своїх платіжних і торговельних балансів.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Дослідженнями проблем і перспектив розвитку світової торгівлі в сучасну добу займаються такі вітчизняні вчені-економісти, як В. Андрійчук, І. Авраменко, О. Авраменко, М. Гнатишин, Т. Горянська, І. Івашук, Н. Кравчук, М. Кузнєцов, Ю. Макогон, Є. Медведкіна, Р. Намазів, Н. Рзаєв, В. Савченко, А. Сидорова, П. Сокурєнко, Г. Старостенко, І. Якушева. Розкриття проблем глобальних дисбалансів, і у першу чергу у фінансовій сфері, знайшли своє відображення у публікаціях вітчизняних і зарубіжних дослідників, зокрема, К. Коха, С. Керна, С. Джонсона, Є. Мазіна, О. Колодізева, В. Полякова, А. Апокіна, С. Чабанова та багатьох інших. Разом з тим, на наш погляд, у вітчизняній науковій економічній літературі відчувається брак публікацій, що аналізують проблематику глобальних дисбалансів з огляду їх впливу на зовнішню торгівлю країн світової спільноти та перспективи розвитку світового товарообороту за умов реалізації різних підходів у вирішенні проблем глобальних дисбалансів.

**Метою дослідження** є аналіз впливу глобальних дисбалансів на світову торгівлю внаслідок зростаючої залежності країн у сфері міжнародного товарообігу.

**Виклад результатів дослідження.** Поточний етап розвитку світової економіки характеризується збільшенням динамізму світової торгівлі, який перевищує динаміку світового виробництва. Зазначена тенденція виявила себе з другої половини ХХ століття та отримує підтвердження і в сучасну добу. Нарощування обсягів світової торгівлі було викликане багатьма факторами довгострокового характеру, зокрема поглиблення та урізноманітнення форм і видів міжнародного поділу праці, посилення інтернаціоналізації виробництва та збуту, зростання масштабів транснаціоналізації капіталу, інституційні зміни в національних системах зовнішньоторговельного регулювання в напрямку його лібералізації тощо.

Зазначимо, світова торгівля за 1970–2011 рр. зросла майже в 59 разів, а виробництво — у 21 раз (табл. 1). У 2011 році частка експорту до ВВП світу складає 32 %, натомість, у 1970 році цей показник був на рівні 11,58 %, імпорту 31 % і 11,6 % відповідно. Спад у світовій економіці, що виник унаслідок дестабілізуючих процесів 2008–2009 рр., зумовив істотне падіння обсягів світового виробництва і, як наслідок, падіння обсягів світової торгівлі.

З 2010 р. почалося поступове поновлення динаміки світового виробництва, що спричинило також збільшення кількості зовнішньоторговельних операцій. Валовий світовий продукт, за оцінками експертів «Central Intelligence Agency», у 2010 р. зріс на 4,9 % в основному за рахунок нарощування експорту на 20 % порівняно з 2009 р. і склав 63,1 трлн дол. США [5]. При цьому можна виявити асиметричний характер нарощування динаміки глобального виробництва: приріст ВВП країн, що розвиваються склав 6,6 %, у той час як відповідний показник розвинених країн досяг лише 2,9 %.

Оцінюючи те, які саме регіони забезпечили поновлення позитивної динаміки світової торгівлі, варто виділити перш за все зростання попиту в країнах Азії та США. Якщо ж виокремлювати значимість зовнішньоторговельної складової як фактора дестабілізації глобального розвитку в умовах посилення прецесійних процесів, то до неї віднести не лише падіння глобального попиту і проведених протекціоністських заходів деяких країн, які відбилися на падінні ВВП і зовнішньоторговельного обороту, вагому негативну роль відіграло загострення проблеми глобальних торговельних дисбалансів.

Таблиця 1

## Динаміка світового ВВП і світової торгівлі в 1970–2011 рр.

Роки	ВВП світу			Експорт			Імпорт		
	Обсяги, млрд дол США	На одну особу, дол. США	Темп зростання, %	Обсяги млрд дол США	На одну особу, дол. США	Темп зростання, %	Обсяги млрд дол США	На одну особу, дол. США	Темп зростання, %
1970	3288	890	—	381	103	—	382	103	—
1980	11883	2669	361	2263	508	593	2303	517	603
1990	22241	4191	187	4390	827	194	4443	837	193
2000	32287	5273	142	8024	1311	183	7989	1305	180
2007	55886	8389	173	17352	2605	216	16999	2552	213
2008	61233	9086	110	19783	2935	114	19438	2884	114
2009	57960	8501	95	15859	2326	80	15521	2277	80
2010	63064	9145	109	18696	2711	118	18213	2641	117
2011	70202	10136	111	22460	3243	120	21853	3155	120
2011, у % до 1970	2135	1139	—	5895	3149	—	5721	3063	—

У теорії та практиці міжнародних фінансів і торгівлі проблема глобальних дисбалансів безпосереднім чином торкається питань циклічності розвитку, його передбачуваності не лише на рівні національних економік, але й регіональних і субрегіональних об'єднань, адже саме від валютних, кредитних та фондових ризиків, викликаних зазначеними дисбалансами суттєво залежать напрями та масштаби міжнародних торговельних та інвестиційних потоків [4].

Виокремлюючи значення глобальних дисбалансів у розрізі проблем дестабілізації макроекономічної рівноваги на національному рівні, виділимо, що її дослідження передбачає аналіз передумов та наслідків нерівномірного розподілу результатів участі країн в міжнародних торговельних зв'язках, впливу зазначеної асиметрії на динаміку курсів основних валют і вартості валютних резервів. Для нас важливо виділити такий аспект: для окремих країн — суб'єктів світової економіки ризику глобальних дисбалансів пов'язані, зокрема, із можливостями курсового зниження конкурентоспроможності національного експорту за умов ослаблення долара, знецінення їх міжнародних резервів, в структурі яких на сьогодні продовжує домінувати доларова складова, яка на тлі невизначеності із європейською валютою збільшила свою частку за оцінкою МВФ за 2010–2011 рр. до двох третин [9]. Саме ці обставини, на наше переконання, слугують тим деструктивним чинником, який має довгостроковий вплив на національну економіку та глобальну економіку в найближчі десятиліття, і який має бути визнаний в якості однієї із найвагоміших зовнішніх детермінант на стан економічної безпеки та суверенітету країн, інтегрованих в глобальний економічний простір.

Проблема глобальних дисбалансів є дійсно багатомірною, сфокусуємо свою увагу на такий її складовий, як проблематика дефіциту торговельного балансу США, одного із найвпливовіших гравців на світових товарних ринках, яка супроводжується стрімким зростанням зовнішнього боргу. При цьому варто окреслити,

що за останні два десятиліття не тільки США, але й інші розвинуті країни, що традиційно виступали на світових ринках в якості нетто-експортерів товарів і послуг, зіткнулися з ситуацією, коли їх імпорт став перевищувати експорт.

Дійсно найгостріше наразі ця проблема стоїть для США — з 1970-их років минулого століття не було жодного року, коли їх експорт перевищував імпорт. Але якщо ще на початку 1990-х років негативне сальдо торгового балансу США було близько 30 млрд дол., то в 2011 році — 560 млрд дол. (4 % ВВП). Наслідком стало те, що країна постійно збільшує свій державний борг: у 2012 р. він склав 16 трлн дол. (102 % ВВП), у т. ч. зовнішній державний борг становить більше 11 трлн дол. (72 % ВВП) [1]. Дефіцит рахунку поточних операцій у США впродовж 1998–2012 рр. складав 0,5–2 % світового ВВП за рахунок припливу капіталу з усього світу (у тому числі з Китаю, так як китайські резерви в основному вкладені в короткострокові векселі американського уряду) [8]. Це призвело до перетворення США на найбільшого нетто-боржника.

Серед деструктивних факторів, що визначають проблеми та тенденції розвитку світової торгівлі в останні роки, можна виділити: дисбаланс між країнами експортерами та імпортерами продукції, дисбаланс попиту та пропозиції на міжнародних валютних ринках, порушення пропорцій між секторами економіки цілої низки країн; дисбаланси між споживанням і заощадженнями в найбільших світових державах-експортерах та імпортерах; бюджетні дефіцити в цілій низці країн; тощо.

Так, унаслідок девальваційних очікувань бізнес і населення намагається диверсифікувати валюту своїх заощаджень, віддаючи перевагу стійкішій, на їх думку валюті, що викликає дисбаланс попиту та пропозиції на валютному ринку. Така ситуація впливає на курс національної валюти, зміна якого може зробити ціни на товари національних виробників неконкурентоспроможними на зовнішньому ринку. Дисбаланс між споживанням і заощадженнями потребує узгодження національних доходів національним витрат. Дисбаланс між споживанням і заощадженнями може мати вплив на ціну товарів, а відтак впливає на попит і пропозицію товарів на ринку. В таких умовах знижується платоспроможність національних урядів.

Ще одним вагомим чинником загострення проблеми глобальних торговельних дисбалансів є зниження інвестиційної активності світових інвесторів. Адже однією з основних умов відновлення і розвитку економіки будь-якої країни є приплив капіталу. Основною причиною зниження інвестиційної активності безумовно стала світова фінансова криза. Попри те, що багато підприємств потребують інноваційних та інтелектуальних інвестицій, наразі переважають інвестиції у фінансову сферу.

На рис. 2 представлено прояв глобальних дисбалансів через показники сальдо рахунку поточних операцій для країн. Дані рисунка засвідчують динаміку зазначених показників найбільш великих економік (Єврозони, США, Японії, Китаю, а також у цілому економік Азії).

Окреслені вище фактори, що посилюють проблему торговельних дисбалансів можна ідентифікувати як природні, пов'язані з перебігом відтворювальних процесів в економіках та відмінностями в стані і потребах економік, і «неприродні», пов'язані з наявністю структурних проблем і спотворень у різних країнах [2]. Наразі, на наш погляд, більш важливим є питання про те, які з них можуть стати джерелом кризових явищ у разі різкої корекції дисбалансів.

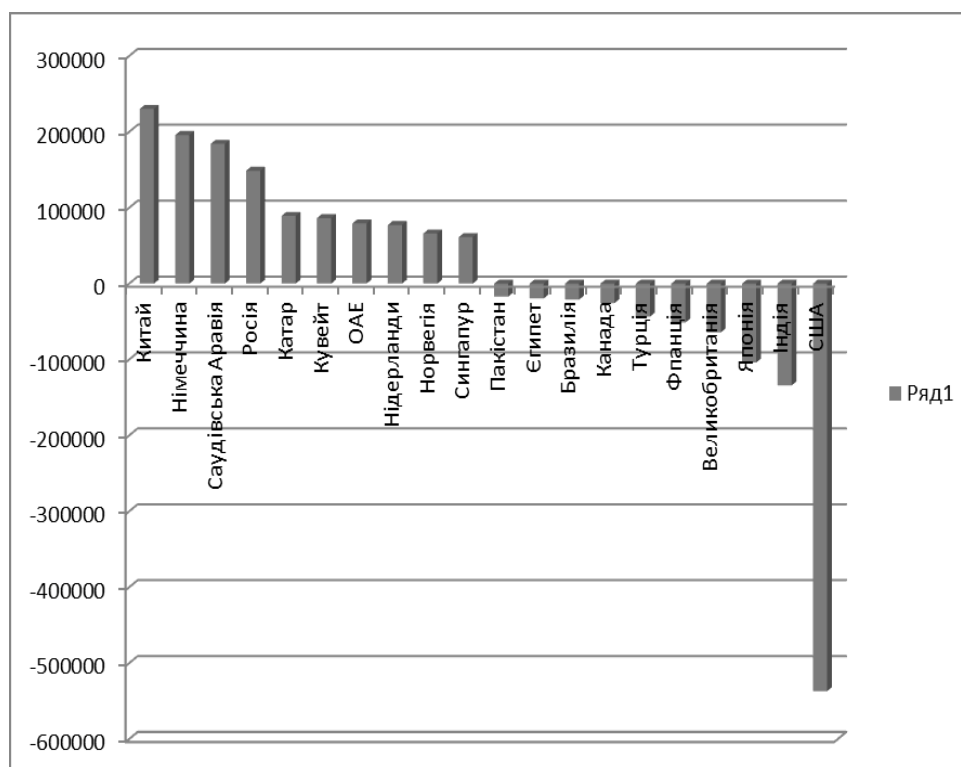


Рис 2. Країни з найбільш значним рівнем зовнішньоторговельних дисбалансів станом на 2012 рік, у млрд дол. США

Примітка: Графіки побудовані на основі річних даних за 1990—2012 рр. на базі даних IMF World Economic Outlook (WEO) за квітень 2013-го. Прогнози МВФ щодо змінних на графіках на 2013—2018 рр.

Визначаючи, які саме фактори (випадкові та короткострокові чи перманентні довгострокові) формували глобальні дисбаланси, можна прийти до таких висновків:

– глобальні дисбаланси, що спостерігалися з середини минулого десятиліття пояснювалися дією як поточних, так і стійкіших чинників. Сплеск інвестиційної активності в США і країнах європейської периферії з одного боку, і політика підтримки експорт, перш за все, в Китаї, а також накопиченням валютних резервів після криз кінця 1990-х в Азії і Росії, з іншого, можна пов'язувати в значній мірі з факторами середньо- та короткострокової дії;

– у збереженні глобальних дисбалансів протягом 2014–2018 рр. за прогнозами експертів МВФ, ключову роль буде мати збереження бюджетного дефіциту у США (близько 4 % від ВВП). Цей дефіцит залишатиметься єдиним значним негативним дисбалансом, який має всепланетарне значення. Його існування підтримуватиметься збереженням також позитивних балансів сальдо торговельного балансу в Азії, частині країн Єврозони і частини країн-експортерів нафти і газу. Впродовж 2014–2018 років США можуть знову дещо збільшити дефіцит рахунку поточних операцій у зв'язку з відновленням споживання та інвестицій після консолідації в посткризовий період, а Китай і в цілому країни Азії знову збільшать профіцити сальдо торговельного балансу на тлі зростання експорту в США і Європу.

Щодо питання безпосереднього епіцентру кризових явищ через механізм торговельних дисбалансів у 1990–2010 рр. ХХ–ХХІ ст., то його представляють дві групи учасників світової спільноти. У першу, групу одержувачів капіталу в рамках дисбалансів, входили стабільно, насамперед, США. Крім того, її учасниками було більшість країн Центральної та Східної Європи (колишні перехідні економіки). Друга група (країни, що інвестували капітал в рамках дисбалансів) включала Японію, Китай і в цілому країни Азії, багаті європейські країни, експортерів нафти і газу. Наразі в умовах кризи першу групу нетто-реципієнтів капіталу покинули європейські країни, суттєво порушені борговою і бюджетною кризою (зокрема, Ірландія, Іспанія, Угорщина, Греція), у другу групу перемістився Казахстан. Незважаючи, на зменшення масштабу глобальних дисбалансів, вони не зникли повністю.

Якщо ж слідувати алгоритму заходів щодо врегулювання проблеми глобальних дисбалансів, то вони є розрізі пропозицій експертів Міжнародного валютного фонду такими:

- поступове знецінення долара через відповідні регуляторні заходи ФРС США щодо стимулювання норми заощаджень, як наслідок, скорочення притоку імпорту в американську економіку та пом'якшення проблеми дефіциту поточного рахунку платіжного балансу;

- зміну нинішньої моделі експортоорієнтованого розвитку сучасного Китаю, що забезпечує колосальний приток валютних ресурсів та переорієнтацію економічної парадигми розвитку китайської економіки в бік посилення ролі її внутрішнього ринку;

- відмову Японії від штучної підтримки низького курсу єни, що забезпечувало довгий період курсову перевагу японському експорту на ринках США та ЄС;

- участь ЄС в глобальному проєкті переформатування світових фінансових і торговельних потоків шляхом не протидії знеціненню долара та проведення внутрішніх структурних реформ, які забезпечать технологічну та інноваційну, а не курсову міжнародну перевагу європейських товарів на зовнішніх ринках.

**Висновки та перспективи подальших досліджень.** Дослідження передумов формування та прояву торговельних дисбалансів як складової глобальних дисбалансів кінця ХХ–початку ХХІ ст. дозволяє сформулювати низку висновків:

- існування феномену дисбалансів, зокрема у сфері міжнародної торгівлі, не означає безумовного нарощування стану нестабільності та зовнішніх загроз для країн світової спільноти, особливо за умов реалізації заходів, спрямованих на їх усунення. Так, до 2018 року, узгоджена на рівні країн-членів МВФ макроекономічна корекція буде носити характер ребалансування сальдо бюджетів і сальдо приватного сектора всередині окремих країн;

- наразі макроекономічні дисбаланси мають симетричний характер: дефіцити державних бюджетів компенсуються профіцитами балансів приватного сектора. Така ситуація спостерігається в США, в багатьох країнах єврозони, в Японії. При цьому доводиться визнати, що цей процес не супроводжуватиметься в найближчий період значною корекцією зовнішніх балансів уражених ним країн. Його здійснення буде масштабнішим, але водночас і більш складним завданням для національних регуляторних політик, перш за все з огляду на те, що в кожному з випадків групи боржників і кредиторів в основному є резидентами однієї країни;

- реалізація заходів по усуненню глобальних фінансових та торговельних видасться більш ніж проблематичною, адже вона торкається інтересів та вочевидь погіршує міжнародні конкурентні позиції Китаю, ЄС, Японії. Адже вести мову

про можливість вирішити проблему шляхом дій одного із учасника глобальної системи також неможливо, оскільки такі дії неминуче торкаються інтересів і інших гравців глобального ринку, і при цьому постраждалими сторонами стануть не лише потужні країни, але в першу чергу і ті дрібні, які мають високий рівень інтеграції в світову торгівлю та фінансові відносини. За умов збереження сучасної монетарної та бюджетної політики з боку США зберігається колосальний перетік світових ресурсів на користь американської економіки, причому без будь-яких фактично гарантій з боку США [6]. Навіть попри світову фінансову кризу, міжнародні інвестори зберігали довіру до облігацій, що презентують фактично безконтрольну емісію державного боргу США [7].

Наскільки довготривалими можуть бути ці процеси? Значне знецінення долара в довгостроковій перспективі може зіткнутися із проблемою довіри до американської валюти як резервного засобу платежу та обміну та до американських фінансових інститутів в цілому. Безумовно, в такому випадку всю світову економічну систему очікуватимуть зрушення тектонічної глибини, що призведуть до радикального переформатування глобальних фінансових та товарних потоків та ресурсів [3]. Наразі однак доводиться констатувати про всепланетарний характер спадної економічної динаміки, при якому жодна з держав не може протистояти силі світових фінансових та торговельних диспропорцій і в якому майже не існує дієздатних інститутів, що її упереджують, створюючи правила та регламентації діяльності.

### **Література**

1. *Бирюков Евгений*. Глобальные дисбалансы, мировая экономика и индустриализация России — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.mgimo.ru/news/experts/document226582.phtml>
2. Глобальные дисбалансы: пять лет спустя — [Електронний ресурс] — Режим доступу: [http://www.eabr.org/r/research/publication/today/index.php?id\\_4=31375](http://www.eabr.org/r/research/publication/today/index.php?id_4=31375)
3. *Шавишук В. М.* Де-глобализация и де-долларизация посткризисной мировой экономики: оценка сценариев// Проблемы современной экономики. — 2012 — № 2 (42) — С. 97 — 101
4. *Ahearne A., Cline W. R., Lee K. T., Park Y. C., Pisani-Ferry J., Williamson J.* Global Imbalances: Time for Action. — Washington: Peterson Institute for International Economics, 2007.
5. Central Intelligence Agency — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://www.cia.gov>
6. FY 2010 Budget Historical Tables Pages 127-128PDF, FY 2011 Budget Historical Tables Pages 133-134 — [Електронний ресурс]- Режим доступу: <http://top.rbc.ru/economics/17/12/2009/354938.shtml>
7. MAJOR FOREIGN HOLDERS OF TREASURY SECURITIES — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.treasury.gov/resource-center/data-chart-center/tic/Documents/mfh.txt>
8. World Economic Situation and Prospects 2013. N. Y.: United Nations. — Режим доступу: [http://www.un.org/en/development/desa/policy/wesp/wesp\\_current/2013Chap1\\_embargo.pdf](http://www.un.org/en/development/desa/policy/wesp/wesp_current/2013Chap1_embargo.pdf).
9. International-reserves-by-country-2010-ranking — [Електронний ресурс] — Режим доступу <http://www.gfmag.com/tools/global-database/economic-data/10212-international-reserves-by-country-2010-ranking.html#axzz1lhE6uYPc>

*Стаття надійшла до редакції 20.02.2014*